

Robert Devetak

Nameravan atentat na nadvojvodo Josipa Ferdinanda?

Epizoda goriškega kulturnega boja iz leta 1912

DEVETAK Robert, dr., asistent, Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva ul. 26, SI-1000 Ljubljana; robert.devetak@inv.si

323(497.4)"1912"
929Josip Ferdinand, avstrijski nadvojvoda

**NAMERAVAN ATENTAT NA NADVOJVODO
JOSIPA FERDINANDA?**

Epizoda goriškega kulturnega boja iz leta 1912

Članek predstavlja časopisno poročanje o domnevnem poskusu atentata na člana habsburške cesarske družine, do katerega je prišlo leta 1912 v Posočju. V dogodek sta bila vpletena domačin iz Ročinja in duhovnik iz sosednje vasi Srednje. Vključenost duhovnika je sprožila zanimanje pri liberalnem tisku in podrobno poročanje, ki pa se je hitro odmaknilo od poskusa napada. Prišlo je do ostre polemike s katoliškim časopisjem in vključitvijo dogodka v kulturni boj, ki je v letih pred prvo svetovno vojno močno zaznamoval goriški politični prostor. Poročanje o dogodku je zaradi tega vključevalo številne elemente, za katere se je izkazalo, da nimajo realne podlage in so namenjeni blatenju političnega nasprotnika.

Ključne besede: Kulturni boj, Goriška in Gradiška, Ročinj, poskus atentata, nadvojvoda Josip Ferdinand

DEVETAK Robert, PhD, Teaching Assistant, The Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva ul. 26, SI-1000 Ljubljana; robert.devetak@inv.si

323(497.4)"1912"
929Josip Ferdinand, avstrijski nadvojvoda

**AN ASSASSINATION ATTEMPT ON
ARCHDUKE JOSIP FERDINAND?**

An episode of the Gorizia cultural struggle in 1912

This article presents newspaper reports on an alleged assassination attempt on a member of the Habsburg imperial family, which took place in Posočje in 1912. A local man from Ročinj and a priest from the neighboring village of Srednje were involved in the incident. The priest's involvement sparked interest in the liberal press and detailed coverage, which quickly moved away from the attempted attack. There was a fierce controversy with the Catholic press and the inclusion of the event in the cultural struggle that strongly marked the political space of Gorizia in the years before the First World War. The reporting of the event therefore included several elements that turned out to have no real basis and were intended to smear the political opponent.

Key words: Cultural struggle, Goriška and Gradiška, Ročinj, assassination attempt, Archduke Josip Ferdinand

Uvod

Dogajanje v manjših krajih in vaseh redko vzame osrednje mesto v medijih, če pa do tega pride, gre večinoma za izredne ali posebne dogodke. Za takšen primer lahko označimo epizodo, ki je leta 1912 zaznamovala posoško vas Ročinj. Šlo je za manjše občinsko središče v deželi Goriški in Gradiški, v katerem je glede na popis leta 1910 živel 653 prebivalcev. Vas je imela svojo šolo, pošto, več trgovin, gostiln in obrtnih delavnic, bila pa je tudi sedež duhovnije.¹ Kraj se je v obdobju pred prvo svetovno vojno sorazmerno pogosto pojavljal na straneh predvsem lokalnega časopisja, večinoma v povezavi z društvenim in kulturnim dogajanjem.² Poleti 1912 pa se je znašel na straneh večine časopisov na Slovenskem, Avstro-Ogrskem in celo v izseljeniškem tisku. Šlo je za dogodek, ki ga je časopisje najprej označilo za domneven poskus atentata na člana habsburške cesarske družine, nadvojvodo Josipa Ferdinanda, v katerega sta bila udeležena domačin in duhovnik iz sosednjega vikariata, a se je kasneje pozornost premaknila v popolnoma drugo smer. V prispevku bo dogajanje predstavljeno na podlagi večtedenskega poročanja časopisnih dopisnikov, v katerih so jasno razvidne tendence, da se predstavitev dogodka vključi v kulturni boj med goriškim liberalnim in katoliškim političnim taborom, ki je zaznamoval obdobje v začetku 20. stoletja.

»Nameravan atentat«

Junija 1912 je potekala avtomobilska tekma na relaciji Dunaj–Pulj–Dunaj, ki se jo je udeležilo 85 dirkačev.³ Kot velik navdušenec nad moderno tehnologijo, avtomobilizmom in letalstvom se jo je s svojim avtomobilom udeležil tudi nadvojvoda Josip Ferdinand, član toskanske veje habsburške cesarske družine,⁴ kar je v napovedih tekmovanja posebej izpostavljalo tudi časopisje. V Avstrijsko primorje so avtomobilisti prispeli 19. junija 1912, ko je potekala etapa med koroškim mestom Špital na Dravi in Trstom. Avtomobili so se peljali skozi

Nadvojvoda Josip Ferdinand
(https://en.wikipedia.org/wiki/File:Joseph_Ferdinand_Salvator_Austria_1872_1942_photo1895.jpg)

Trbiž, čez prelaz Predel, ob reki Soči do Gorice in dlje ob Tržaškem zalivu do Trsta.⁵ Dirka je v Posočju sprožila veliko zanimanja in ob progo privabila številne gledalce, saj je bil avtomobil, predvsem na podeželju, v začetku 20. stoletja še redka prikazen. Tudi v Gorici je množica radovednežev čakala ob progi že več ur pred prihodom tekmovalcev.⁶

Kljub temu pa je hrumenje avtomobilskih motorjev zasenčil dogodek v Ročinju, kraju, ki se je nahajal ob progi etape. Iz poročil je razvidno, da naj bi tamkajšnji domačin Anton Ipavec poskušal v lokalni gostilni prepričati dva znanca k izvedbi napada na nadvojvodov avtomobil, ko bi se ta peljal skozi vas. Enemu naj bi ponudil 50, drugemu pa 100 kron,⁷ ko sta ga zavrnila pa naj bi jima izjavil, da bo

¹ Ročni kažipot po Goriškem in Gradiškem, str. 129.

² Primer: Soča, 2. 6. 1910, št. 61; Gorica, 5. 8. 1911, št. 62; Soča, 10. 8. 1912, št. 91.

³ Gorica, 25. 6. 1912, št. 51.

⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Archduke_Joseph_Ferdinand_of_Austria. Dostop: 31. 12. 2021.

⁵ Edinost, 19. 6. 1912, št. 170.

⁶ Soča, 20. 6. 1912, št. 70.

⁷ Prav tam.

napad izvedel samostojno. Po prvih poročilih naj bi grozil z ročno bombom, a se je kasneje izkazalo, da je želel napad izvesti s kosom železa, ki bi ga vrgel v avtomobil nadvojvode.⁸ Glede na poročilo sodišča v Trstu je šlo za 38 let starega domačina, ki je dejanje poskušal storiti v stanju neprištevnosti. Slednje je časopisje tudi izpostavilo in označilo Ipavca kot žrtev zlorabe alkohola.⁹

Domačina, do katerih je pristopil Ipavec, sta grožnjo vzela resno in o njej takoj obvestila pristojne organe. Ob aretaciji, ki so jo izvedli ročinski orožniki, se jim je Ipavec upiral, jih zmerjal in naj bi med drugim kričal tudi: »Kadenara zaprite, Kadenara, a ne mene, kajti on je mene poslal.«¹⁰ Šlo je za Josipa Kadenara,¹¹ upokojenega vikarja, ki je služboval v bližnji duhovni Srednje. Časopisje je poročalo, da naj bi Ipavcu duhovnik ponudil 500 kron, če izvede napad. Hkrati pa so se med domačini hitro razširile govorice, da naj bi vikar vohunil in sodeloval z italijansko vojsko.¹² Slednje je bilo povezano z dogajanjem v sodnem okraju Kanal, ki je mejil na Kraljevino Italijo, hkrati pa je bilo tamkajšnje območje redko poseljeno in slabo nadzorovano, kar je omogočalo sorazmerno enostaven prehod meje. O potencialni vohunski dejavnosti na tem območju nakazuje več procesov, ki so jih oblasti vodile in so bili povezani s sodnim okrajem.¹³

Širši kontekst dogodka je predstavljen v poročilu, ki ga je oktobra 1912 prejelo C. kr. namestništvo v Trstu, s strani goriškega okrožnega sodišča. V njem je razvidno, da so oblasti že od januarja 1912 nadzorovale Kadenara zaradi suma vohunstva, med razlogi pa so bili njegovi stiki z duhovnikom Ivanom Gujonom iz duhovnije Sv. Štoblank (*San Volfango*) v Beneški Sloveniji, ki je bil tudi osumljen vohunstva.

Poleg tega naj bi se Kadenaro zanimal za delovanje vojaštva ob meji, kot potencialni razlog pa je bil naveden še njegov karakter, pri čemer so izpostavili predvsem pohlep (*geldsüchtiger Mensch*), kar bi lahko izkoristila italijanska stran.¹⁴ Oblasti so zato obtožbo duhovnika vzele z vso resnostjo in poslale vojaško posadko ter sodne uradnike na Srednje, ki so zastražili in pregledali farovž. Poleg tega je, po poročanju časopisja, oborožen vojak ves čas spremljal Kadenara, tudi med opravljanjem duhovnih obredov.¹⁵ Ipavec je bil takoj po aretaciji odpeljan najprej na okrajno sodišče v bližnji Kanal, kjer naj bi se na obravnavi pred sodnikom, po poročanju časopisja, označil za anarhista. V časopisju so bile poleg tega izpostavljene slabe razmere, v katerih je živel in alkoholizem, ki naj bi bil razlog za njegovo revščino.¹⁶ Oblasti so ga nato prepeljale v goriški zapor, kamor mu je še isti dan sledil Kadenaro.¹⁷

Domnevni poskus napada je v širši javnosti sprožil veliko zanimanja, pri čemer je bila pomembna predvsem vloga duhovnika, kar je dogodku dalo nove dimenzije in ga umestilo v goriški kulturni boj. Dogodek je vidno odmeval tudi izven meja dežele. Članke so povzemali slovenski časopisi v sosednjih deželah¹⁸ in v Združenih državah Amerike¹⁹ ter v drugih delih Avstro-Ogrske.²⁰ Dirka se je kljub aretaciji izvedla v nespremenjeni obliki in zaključila s slovesnim sprejemom voznikov v Trstu.²¹

Dogodek kot del kulturnega boja

Na Slovenskem se je v začetku 20. stoletja odvil intenziven kulturni boj med dvema osrednjima ideološkima blokoma, ki sta kreirala dogajanje v

⁸ Soča, 27. 6. 1912, št. 73.

⁹ Prav tam.

¹⁰ Edinost, 29. 6. 1912, št. 180.

¹¹ Rojec, *Index sacerdotum archidioeceseos goritiensis: Qui ab anno 1850. Presbyteri ordinati sunt.*, str. 12. Josip Kadenaro je bil rojen leta 1853 v Breginju. V duhovnika je bil posvečen leta 1880, svoje poslanstvo pa je opravljal v duhovnijah Tolmin in Spodnja Trebuša. Leta 1907 je bil upokojen in nameščen v vikariat Srednje. Po dogodkih, ki jih obravnava ta prispevek, se je umaknil v Trebušo, kjer je živel do svoje smrti leta 1921, ki je bila posledica nasilnega ropanja njegovega domovanja.

¹² Soča, 22. 6. 1912, št. 71.

¹³ ASGO, I. R. Capitanato Distrettuale di Gorizia, b. 26, f. 189.

¹⁴ ASGO, I. R. Capitanato Distrettuale di Gorizia, b. 26, f. 189, d. 516.

¹⁵ Soča, 22. 6. 1912, št. 71.

¹⁶ Soča, 27. 6. 1912, št. 73.

¹⁷ Soča, 22. 6. 1912, št. 71.

¹⁸ Edinost, 23. 6. 1912, str. 174; Slovenec, 24. 6. 1912, št. 142; Slovenski narod, 24. 6. 1912, št. 142; Narodni list, 27. 6. 1912, št. 26.

¹⁹ Amerikanski Slovenec, 12. 7. 1912, št. 32; Glas naroda, 5. 7. 1912, št. 157.

²⁰ Primer: Mährisches Tagblatt, 25. 6. 1912, št. 143; Czernewitzer Tagblatt, 25. 6. 1912, št. 2795; Illustrierte Kronen Zeitung, 26. 6. 1912, št. 4484; Die Zeit, 26. 6. 1912, št. 3502; Pester Lloyd, 29. 6. 1912, št. 153; Grazer Volksblatt, 1. 7. 1912, št. 292.

²¹ Gorica, 22. 6. 1912, št. 50.

Ročinj pred prvo svetovno vojno (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, SI_PANG/0667 Zbirka razglednic krajev, 2927)

političnemu prostoru. Nasproti sta si stala liberalni politični tabor, ki se je združeval v Narodno napredni stranki (NNS) in katoliški politični tabor, katerega interese je branila Slovenska ljudska stranka (SLS).²² Tovrstna polarizacija se je ob koncu 19. stoletja vzpostavila tudi na slovenskem političnem parketu v deželi Goriški in Gradiški.²³

Na krepitev kulturnega boja je vplivalo več dejavnikov, med katerimi lahko posebej izpostavimo postopno širitev volilne pravice. S tega vidika je bilo na Goriškem pomembno predvsem leto 1907, ko so vsi polnoletni moški dobil neposredno volilno pravico za volitve deželnozborskih predstavnikov.²⁴ Okrepljeno moč potencialne volilne baze sta pod svoje okrilje poskušala zajeti oba tabora. Prišlo je do politizacije množic, saj je strankam postal pomemben vsak glas za dosego politične zmage na

volitvah. Politična tabora sta širila svoj vpliv med množice na različne načine. Hkrati so razmere pripeljale do nove oblike komuniciranja z volivci, ki se je usmerila v več strani in oblik. Politične stranke so spoznale pomen množic in so se v boju za doseg čim večjega števila glasov pričele posluževati različnih oblik politične agitacije. Možnosti v povečanju svoje moči na terenu so videle predvsem v povečanju časopisnega poročanja, ustanavljanju lastnih političnih in kulturnih društev, v okviru katerih so izvajale svoj program ter prirejanju strankarskih dogodkov, predavanj in shodov. S tem so širile svoje ideje in v volilnem času mobilizirale volilno bazo. Stranke so imele tudi gosto prepleteno mrežo članov in podpornikov, ki so lahko s svojim delom pomembno pripomogli k uspehom in politični zmagi v lokalnem okolju.²⁵

Katoliški tabor je bil pri pridobivanju podpore uspešen predvsem na podeželju, pri čemer se je pri širjenju svojega vpliva lahko naslonil tudi na »petsto farovžev«, kot je slikovito izrazil pisatelj Ivan Can-

²² Vodopivec, *Kulturni boj*, str. 66–68.

²³ O razvoju slovenske politike na Goriškem in Gradiškem na prehodu iz 19. v 20. stoletje gl.: Marušič, *Pregled politične zgodovine Slovencev*, str. 317–344; Rahten, *Primorska razsežnost Vseslovenske ljudske stranke*, str. 457–472; Gabršček, *Goriški Slovenci II.*

²⁴ Več o volilnem sistemu in širitvi volilne pravice gl.: Melik, *Volitve na Slovenskem*, str. 115–156.

²⁵ Gl. Selišnik, *Vstop množic v polje*, str. 65–85; Devetak, *Društveno življenje*, str. 121–138; Vodopivec, *O narodnem in političnem organiziranju*, str. 51–61.

kar.²⁶ Duhovniki so bili v podeželskem okolju glavni promotorji politike SLS in politično zelo angažirani z vodenjem lokalnih političnih ter kulturnih društev in kot pisci člankov v strankarskih glasilih. NNS se je pri svojem delovanju oprla predvsem na učiteljska in sokolska društva.²⁷ Glavne podpornike stranke so v največji meri predstavljali bogatejši sloji prebivalstva mest in vasi ter inteligenca.²⁸

Pri komunikaciji z volilno bazo in s širšo javnostjo se ni izbiralo metod. Poročanje je velikokrat, predvsem v času volitev, vključevalo tudi elemente, ki so presegali meje dobrega okusa in so temeljili na osebnih napadih ter diskreditacijah političnih nasprotnikov. Pri povzdigovanju lastne in blatenju nasprotne politike je imelo vidno vlogo časopisje – v tem obdobju osrednji množični medij, ki se je s povečevanjem pismenosti ob koncu 19. stoletja uspel razširiti tako v urbanem kot podeželskem okolju.²⁹ Politične stranke so se pri širjenju svojih idej in moči močno naslonile na ta medij in so tudi same izdajale lastna glasila.³⁰ Številne dopisnike pri poročanju ni gnala neopredeljenost in strokovnost, ampak so na različne načine, tudi z nepreverjenimi podatki, netočnostmi ali celo lažmi poskušali diskreditirati nasprotno politično stran.³¹ Pomenljiv je bil odgovor urednika *Slovenskega naroda* Miroslava Malovrha liberalnemu politiku in ljubljanskemu županu Ivanu Hribarju, ko ga je soočil z vprašanjem, kaj bodo naredili, če javnost ugotovi, da se pri predstavitvi afer poslužujejo tudi laži. Odgovoril mu je: »Naprej bomo lagali, dokler nam ljudje verjeli ne bodo!«³² O namenu časopisja veliko pove tudi zapis, objavljen leta 1900 v goriškem katoliškem časopisu *Primorski list*: »Časopisje – velesila. Pravijo, da časnikarstvo je dandanes osma velesila na svetu, kajti znano je sploh, da časniki ne vodijo le javnega mnenja, ampak tudi delajo javno mnenje. Ako hoče n. pr. kaka politična stranka nasprotno stranko uničiti, ali vsaj ponižati, začne najprej v svojem časnikarskem glasilu objavljati vse mogoče in nemogoče resnične in izmišljene napake in hibe

svojih nasprotnikov. Nasproti pa prinaša o svojih pristaših in ljubljencih od vseh krajev le hvale in slavospeve v desetkrat povišani meri.«³³ Tovrstnega poročanja so se posluževale vse politične stranke v obdobju pred prvo svetovno vojno.

Navedene elemente lahko najdemo tudi pri časopisnem poročanju o dogodkih v Ročinju poleti 1912, ki so postali poligon za politični in ideološki spopad, v katerega sta se aktivno vključila oba glavna slovenska politična tabora. Ko je liberalni tabor izvedel, da obstaja možnost, da je bil pri domnevnem poskusu napada v Ročinju lahko potencialno vključen tudi duhovnik, se je poročanje v veliki meri od Ipavca preselilo na Kadenara. Udeležbo duhovnika so videli kot priložnost, da bi se lahko očrnilo politične nasprotnike. Bralce *Soče* je 22. junija 1912 na drugi strani časopisa pričakal velik naslov *Nameravan atentat na nadvojvodo Josipa Ferdinanda? Katoliški duhovnik zapleten v atentat?*³⁴ V časopisu je bil domnevni napadalec predstavljen le na kratko, medtem ko so se slikoviti in podrobni opisi Kadenarovega življenja, dela ter celo bivalnih prostorov vrstili v več člankih, ki so temeljili na pripovedovanju domačinov in na interpretaciji dopisnikov. Vikarjeva vloga je tako postala osrednji uporaben element v kulturnem boju, ki ga je liberalni tabor poskušal unovčiti v čim večji meri. O njegovem delu in osebnosti je bilo v *Soči* zapisano: »Kadenaro je neizmerno siten človek, nadležen; poznan kot velik skopuh. Njegovo veselje je kmetovanje in barantanje. Ko je bil v Trebuši, je imel veliko kmetijo; delal je obilo sam, priden je bil pri delu: vse od kraja je delal, sedaj na polju, sedaj v hlevu; krave je molzel; drva cepil /.../ Imel je slabo, zamazano duhovsko obleko, na čevljih se mu je držal kravjek. Iz lednega žepa je potegnil kos polente, iz drugega suhe hruške.«³⁵ Dodali so še, da naj bi v času delovanja na Srednjem trgoval z živino čez mejo in bi lahko pri tem navezal tudi stike z italijansko vojsko, kar bi lahko vplivalo na njegovo vlogo pri Ipavčevem delovanju.³⁶ V *Edinosti* je dopisnik dodal, da naj bi Kadenarov karakter zaznamovali oderuštvo, skopost in druge umazanosti, s katerimi

²⁶ Grdina, *Slovenci med tradicijo in perspektivo*, str. 124.

²⁷ Vodopivec, *O narodnem in političnem organiziranju*, str. 57.

²⁸ Melik, *Slovenci 1848–1918*, str. 638–639.

²⁹ Gl. Amon, *Vloga slovenskega časopisja*, str. 14–20; Nežmah, *Časopisna zgodovina novinarstva*, str. 71–95.

³⁰ Zajc, Polajnar, *Naši in vaši*, str. 32.

³¹ *Prav tam*, str. 42–43.

³² *Prav tam*, str. 38.

³³ *Primorski list*, 29. 3. 1900, št. 14.

³⁴ *Soča*, 22. 6. 1912, št. 71.

³⁵ *Soča*, 25. 6. 1912, št. 72.

³⁶ *Prav tam*.

naj bi si pridobil 200.000 kron premoženja.³⁷ Hkrati so podrobneje opisali njegovo domnevno vohunsko delovanje, ki naj bi ga predstavljali obiski »italijanskih živinskih mešetarjev« in neznanega duhovnika s fotoaparatom. S slednjim naj bi Kadenaro obiskal vrhove nad Tolminom, od koder naj bi fotografirala tamkajšnje vojaške objekte.³⁸ Obtožbe in namigovala v časopisju so presegale navedbe, zaradi katerih se je znašel pod drobnogledom oblasti.

Časopisje ga je hotelo prikazati tudi kot nepriemerne za duhovniško službo, z navedbami, da bolj kot svojemu poslanstvu daje prednost drugemu delu in osebnim interesom. V povezavi s tem so izpostavili dogodek: »Nekoč so ga poklicali k nekemu umirajočemu bolniku, naj ga pride obhajat. Kadenaro je poklical mežnarja in napotila sta se k dotičnemu bolniku. Napoti sta srečala kmeta, ki je gnal kravo na semenj. Bila je lepa žival. Kadenaro je to kot poznavalec takoj opazil. Postavil je kelih s hostijo na bližnji zid in začel s kmetom glihati za kravo. Ali je kupčijo sklenil ali ne ni gotovo, gotovo pa je, da mu je bila kot katoliškemu župniku dobra kravja kupčija več, kot njegova dolžnost, da prinese zadnje tolažilo umirajočemu bolniku.«³⁹

Zelo podroben je bil tudi opis farovža na Srednjem, pri katerem je bilo izpostavljeno vse, kar bi predstavilo duhovnika v negativni luči. »V farovžu na Srednjem, kjer je bival nunc Kadenaro, je bila velikanska nesnaga. Imel je v eni sobi veliko omaro, v njej polno zamazane obleke, dosti ženskih srajc, glavnikov vseh vrst, polno robcev za na glavo. Menda je take reči podarjal ženskam, ko so prišle v farovž? Vmes je bila klobasa tobaka, potem ženske nogavice, vmes cerkven kelih, 5 žepnih ur. — Potem dosti fižola in kave, obešeno vse to v spodnje hlače in je viselo za pečjo; vse na pol gnjiilo. /.../ V spalni sobi njegovi se je nahajal samokres; obleka je bila na kupu. — Postelja njegova ni bila osnažena že najmanj 6 let. Zato pa je tudi dajala tak smrad od sebe, da bi noben človek ne mogel ostati v sobi eno

minuto. V sobah je imel okoli 30 pršutov, pa so bili vsi črvivi; potem je imel v kleti tudi kakih 15 pršutov, tudi gnilih — med njimi velika podoba Matere Božje. V sobah je imel tuintam tudi visoke ženske čevlje, najbrže da jih je podaril ženskam, ko so prišle v farovž? Pršut si je kar sproti rezal in ga deval v usta nikoli ga ni stavil na krožnik. Vse je smrdelo. Krožniki že dolgo let niso bili umiti.«⁴⁰

Soča in Edinost sta v svojem poročanju posredno namigovala na Kadenarovo »špioniranje« in povezave z italijansko vojsko, saj se je vikariat Srednje nahajal ob meji s Kraljevino Italijo. S številnimi omembami ženskih oblek in čevljev se je vzbujal vtis o duhovnikovem nemoralnem življenju. V Edinosti so že konec junija 1912 podvomili v realno možnost Ipavčeve izvedbe napada in so, podobno kot Soča, pozornost usmerili v Kadenara ter izpostavili več ugibanj in vprašanj vezanih na njegovo vlogo pri incidentu. Med drugim se je v časopisju ugibalo, če se je s poskusom napada želel le znebiti Ipavca, ki naj bi vedel za njegovo vohunsko dejavnost.⁴¹

Katoliški tabor se je na drugi strani v veliki meri izognil časopisnemu poročanju o dogodku ter je v zapisih branil Kadenara, da je ta žrtev napada političnih nasprotnikov. Eno od osrednjih glasil goriske SLS – Gorica – dogodku najprej ni posvečalo pozornosti in je 22. junija 1912 le na kratko povzelo Ipavčevo aretacijo ter v dveh povedih omenilo še aretacijo Kadenara.⁴² Vseeno pa je tri dni kasneje sledil obsežnejši odziv, ko je postalo jasno, da NNS uporablja vikarjevo aretacijo in sodni postopek za poskus diskreditacije SLS. Neznani dopisnik je v Gorici izpostavil: »Mnogo šuma, pa tudi veliko veselja pri liberalcih vzbuja aretacija upokojenega vikarja v Srednjem.«⁴³ Vikarja je označil kot »čudaka«, a tudi kot delavnega človeka, ki se trudi sam po najboljših močeh za preživetje. »Peča se le z živino-rejo, sam molze, sam kida gnoj, nima ne hlapca, ne postrežnice, sam si tudi kuha in pere.« Hkrati ga je dopisnik poskušal predstaviti kot žrtev Ipavčevih dejanj in pozornost preusmeriti nanj: »Krave je imel na reji Anton Ipavec v Ročinju. Prišla sta kmalu v

³⁷ Edinost, 29. 6. 1912, št. 180; Kresal, Zgodovina socialne in gospodarske politike, str. 317. Navedeni znesek je izredno visok in se lahko vprašamo o točnosti oz. zanesljivosti podatka. Leta 1912 so znašale letne delavske plače med 600 in 2400 kron, plače javnih uslužbencev pa med 2400 in 9600 kron.

³⁸ Edinost, 29. 6. 1912, št. 180.

³⁹ Slovenski narod, 28. 6. 1912, št. 146.

⁴⁰ Soča, 27. 6. 1912, št. 73.

⁴¹ Edinost, 3. 7. 1912, št. 184.

⁴² Gorica, 22. 6. 1912, št. 50.

⁴³ Gorica, 25. 6. 1912, št. 51.

Srednje (Gorizia) m. 704 s. m. col massiccio del M. Nero (2245 m.).

Srednje v obdobju po prvi svetovni vojni (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, SI_PANG/0667 Zbirka razglednic krajev, 3250)

navzkriž zaradi telet. /.../ (Ipavec op. p.) je znan kot delomržen človek, alkoholik in v maščevalnosti ne pozna meje. Imel je tudi že večkrat posla s sodnijo.«⁴⁴ Dopisnik je pristavil še svoj prispevek h kulturnem boju in označil Ipavca za ideološkega nasprotnika ter glavnega agitatorja in promotorja NNS v Ročinju v času volitev, kar naj bi služilo kot glavna motivacija za obtožbo duhovnika. Zapisal je: »Njegova in še nekaterih zasluga je bila, da je dobila S. L. S. takrat samo 4 glasove, dasiravno je bil poprej Ročinj po veliki večini v našem taboru.«⁴⁵ V sorodnem časopisu *Novi čas*, ki je ravno tako podpiral katoliški tabor, so se tudi postavili proti »brezmejni podlosti liberalnih listov« in duhovnika predstavili na diametralno drugačen način od političnih nasprotnikov. Zavrnilo so namige o njegovem nemoralnem življenju in nesnagi v stanovanju, njegovo delo med ljudmi pa opisali pozitivno: »Župnik Kadenaro je pomagal, kjer je le mogel. Vsakega, če ni bil ravno kak pijan liberallec, je sprejel v svoji hiši prav uljudno in gostoljubno. Velikokrat je dajal svoje dobro rejene

krave drugim v rejo in to popolnoma zastonj; da tak človek, ki pomaga kjer le more in ki svoje premoženje drži v redu ni skopuh, praviti bi bilo odveč našim nasprotnikom, ki so vajeni pri vsaki priliki naše-ga kmeta odirati, takih žalostnih slučajev imamo dovolj! — Nasprotno, kot pišejo liberalci, je bil g. župnik Kadenaro pri ljudeh prav priljubljen, da je imel v svojem domačem gospodinjstvu druge navade, kakor drugi duhovniki. je to posledica žalostnih skušenj, ki jih je imel z raznimi slabimi služkinjami.«⁴⁶ Podobno kot v Gorici je tudi tukaj nastopal Ipavec kot negativna oseba, ki je želela škodovati vikarju in je delovala kot lokalni politični aktivist liberalnega tabora: »Seveda oni alkoholik Ipavec, ki je gotovo iz maščevanja ovadil gospoda, je v očeh liberalcev, najverodostojnejša oseba. Človek, ki je hud liberallec, ki uči svoje lastne otroke, da ni Boga, ki je udan pijači, ki goji do duhovnikov najhujšo jezo, tak je v očeh liberalcev dober mož.«⁴⁷

⁴⁴ Prav tam.

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ *Novi čas*, 28. 6. 1912, št. 26.

⁴⁷ Prav tam.

Širša javnost je tako dobila podroben opis obeh oseb, ki pa se je diametralno razlikoval glede na vir. Vsaka stran je izpostavila svojega krivca. Liberalni tabor duhovnika, katoliški pa domačina iz Ročinja. V času obojestranskih obtoževanj in poskusa političnega diskreditiranja se je v Gorici pričel sodni proces, ki je odgovoril na nekatera vprašanja in dosegel epilog.

Sodni epilog

Po aretacijah je stekla preiskava, ki se je osredotočila na pogovore s pričami in že omenjeno preiskavo farovža na Srednjem, kjer so iskali morebitne dokaze vikarjevega čezmejnega sodelovanja z italijansko vojsko. Časopisje je izpostavilo tudi razloge, ki so botrovali Ipavčevim dejanjem in odzivom, ter jih neposredno povezali z alkoholizmom. Tekom tednov, ki so sledili obema aretacijama, je časopisje objavilo vse več zapisov, ki so pod vprašanje postavljali vlogo obeh oseb pri očitanih dogodkih, povezanih z napadom na nadvojvodo in so se oddaljevali od prvih informacij, ki jih je poslalo v javnost takoj po dogodkih. Cerkvene oblasti so se medtem na Kadenarov odhod hitro odzvale. Nekaj tednov je vikariat na Srednjem oskrboval ročinjski kurat Ivan Košir, že sredi avgusta 1912 pa je bil na mesto vikarja imenovan ročinjski kaplan Ettore Carlet.⁴⁸

Tako Ipavec kot Kadenaro sta na odločitev sodišča čakala v goriškemu preiskovalnem zaporu. Sodišče je najprej odločalo v primeru duhovnika. Duhovnik se je izrekel za nedolžnega in je zavrnil očitana dejanja, tako v povezavi z napadom na nadvojvodo kot tudi glede vohunjenja. Njegove izjave je podprla tudi uprava občine Ajba, preiskava na Srednjem in zaslišanje prič pa nista našli nobenih obremenilnih dokazov. Tudi Ipavec je na sodišču potrdil, da z vikarjem ni bil v nobenem stiku glede napada na nadvojvodo. Sredi avgusta 1912 je bil Kadenaro izpuščen na prostost in ni bil deležen nobene kazni.⁴⁹ Katoliško časopisje se je na izpust odzvalo pozitivno in ga pospremilo s kritiko liberalnemu časopisju, ki ga je označilo za »hinavsko«. Izpostavili so problematičnost in neprofesionalnost poročanja nasprotni politični strani ter različna

namigovanja. Nasprotnike so obtožili, da so s tovrstnimi zapisi povzročili škodo vikarju.⁵⁰ V *Soči* so se na te kritike odzvali, da v člankih niso obsojali Kadenara in da nasprotni tabor pretirava pri svojih obtožbah.⁵¹ Podobno je bilo v *Edinosti*, kjer so zavrnilli odgovornost glede blatenja in izpostavili, da so »beležili le dejstvo« ter da so pisali pod vtisom »javnega mnenja«, ki je dopisnike obveščalo o dogodku in vikarju. Za blatenje so obtožili »vojake, žandarje, zapor, vladne komunike in stotine listov.«⁵²

V začetku septembra 1912 se je vršila še sodna obravnava proti Ipavcu. V obtožnico so bili vključeni javno nasilstvo, žaljenje uradnih organov, žaljenje članov cesarske družine in poškodovanje tuje imovine.⁵³ Za nekatere od očitanih dejanj je kazenski zakonik predvideval zaporne kazni, ki so segale do petih let.⁵⁴ Na procesu je bilo zaslišanih deset prič, sodnemu svetu pa je bilo predstavljeno tudi »orožje« – 4.3 kg težek zarjavel šrapnel, ki naj bi ga Ipavec uporabljal kot utež pri slamoreznici.⁵⁵ Svoje mnenje so glede morebitne izvedbe napada podali tudi tehnični izvedenci za orožje in dva zdravniška, ki sta spregovorila o obtoženčevem duševnem zdravju. Sam Ipavec se je branil z izjavo, da se ne spominja dogajanja in da je šlo le za šalo, ki jo je izrekel v alkoholiziranem stanju. Tudi preiskava je pokazala, da so bila Ipavčeva dejanja posledica alkoholiziranosti, kar je sodni svet upošteval, skupaj z olajševalno okoliščino družinskih razmer.⁵⁶ Glede poskusa napada na nadvojvodo Josipa Ferdinanda je bil oproščen. Kljub temu so ga na podlagi 81. in 312. člena *Kazenskega zakonika* obsodili na mesec dni zapora s postom, zaradi agresivnega upiranja in žaljenja orožnikov ob aretaciji.⁵⁷ V *Soči* so sodno odločitev pospremili z zapisom: »Pokazalo se je tako, da z atentatom in špijonažo ni bilo vse skupaj nič.«⁵⁸ S tem sta bila dogodek in proces, ki sta v

⁵⁰ *Gorica*, 24. 8. 1912, št. 68.

⁵¹ *Soča*, 20. 8. 1912, št. 94.

⁵² *Edinost*, 27. 8. 1912, št. 239.

⁵³ *Soča*, 17. 8. 1912, št. 93.

⁵⁴ ASGO, I. R. *Capitanato Distrettuale di Gorizia*, b. 26, f. 189, d. 516. Obtožnica je bila sestavljena na podlagi 8., 9., 64., 81., 87. in 312. člena *Kazenskega zakonika*. Gl. *Kazenski zakon o hudodelstvih, pregreških in prestopkih*.

⁵⁵ *Gorica*, 14. 9. 1912, št. 74; *Soča*, 12. 9. 1912, št. 104.

⁵⁶ *Edinost*, 13. 9. 1912, št. 256.

⁵⁷ ASGO, I. R. *Capitanato Distrettuale di Gorizia*, b. 26, f. 189, d. 516.

⁵⁸ *Soča*, 12. 9. 1912, št. 104.

⁴⁸ *Gorica*, 20. 8. 1912, št. 67.

⁴⁹ ASGO, I. R. *Capitanato Distrettuale di Gorizia*, b. 26, f. 189, d. 516.

poletju 1912 postavila Ročinj in oba protagonista v središče dogajanja, zaključena.

Sklep

Predstavljeni dogodek, do katerega je prišlo leta 1912 v vasi Ročinj, nam da zanimiv vpogled v politično kulturo in ideološke boje začetka 20. stoletja, ki so zaznamovali takratni slovenski prostor. Oba osrednja slovenska politična tabora sta se posluževala vseh možnosti, ki bi jima lahko zagotovila boljši politični položaj, prevlado in volilno zmago. Kot ena od osrednjih oblik komunikacije z javnostjo in podporniki se je na prehodu iz 19. v 20. stoletje uveljavilo časopisje. Pri poročanju se dopisniki velikokrat niso ozirali na točnost informacij, dokaze in profesionalne standarde, saj so bili, predvsem politični članki, del propagande, ki je imela jasen cilj. To je razvidno tudi v primeru »poskusa atentata« v Ročinju, kjer se je pozornost hitro preselila od osrednjega dogodka na polje kulturnega in političnega boja, katerega kolateralni žrtvi sta neprostovoljno postala Kadenaro in Ipavec. Oba osrednja politična bloka sta ju poskušala izkoristiti za blatenje in obtoževanje drug drugega, pri čemer sta porabila veliko časopisnega papirja in črnila ter dosegla, da je dogajanje sprožilo širši odmev po državi in celo tujini. Ko se je izkazalo, da dogodek ne dosega obsežnosti, s katerimi so ga mediji v začetku povezovali in predstavljali ter da je bil Kadenaro oproščen, Ipavec pa prejel samo manjšo zaporno kazen, je poročanje hitro potihnilo in se zaključilo.

Viri in literatura

Arhivski viri

ASGO – *Archivio di Stato di Gorizia*
ASGO, I. R. *Capitanato Distrettuale di Gorizia*, b. 26.
SI_PANG - Pokrajinski arhiv v Novi Gorici
SI_PANG/0667 Zbirka razglednic krajev

Časopisni viri

Amerikanski Slovenec 1912
Czernowitzer Tagblatt 1912
Die Zeit 1912
Edinost 1912

Glas naroda 1912
Gorica 1911, 1912
Grazer Volksblatt 1912
Illustrierte Kronen Zeitung 1912
Mährisches Tagblatt 1912
Novi čas 1912
Novi list 1912
Pester Lloyd 1912
Primorski list 1900
Slovenec 1912
Slovenski narod 1912
Soča 1910, 1912

Spletni viri

https://en.wikipedia.org/wiki/Archduke_Joseph_Ferdinand_of_Austria (zadnji vpogled 30. 7. 2021).
https://en.wikipedia.org/wiki/File:Joseph_Ferdinand_Salvator_Austria_1872_1942_photo1895.jpg (zadnji vpogled 30. 7. 2021).

Tiskani viri

Kazenski zakon o hudodelstvih, pregreških in prestopkih z dne 27. maja 1852 št. 117 drž. zakonika z dodanim tiskovnim zakonom z dne 17. decembra 1862 št. 6 d. z. ex 1863 in drugimi novjšimi zakoni kazenskopravnega obsega. V Ljubljani: Društvo Pravniki: Národna tiskarna, 1889.
Ročni kažipot po Goriškem in Gradiščanskem za leto 1911. Gorica: Goriška tiskarna, 1911.

Literatura

Amon, Smilja: Vloga slovenskega časopisja v združevanju in ločevanju slovenske javnosti od 1797–1945. *Prispevki k zgodovini slovenskih medijev* (ur. Maruša Pušnik). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2008, str. 9–24.
Devetak, Robert: *Društveno življenje na Kanalskem v času Avstro-Ogrske.* Nova Gorica: Goriški muzej, 2016.
Gabršček, Andrej: *Goriški Slovenci: narodne, kulturne, politične in gospodarske črtice: Knj. II: Od leta 1901 do 1924.* Ljubljana: Tiskarna »Slovenija«, 1934.

- Grdina, Igor:** *Slovinci med tradicijo in perspektivo: politični mozaik 1860–1918*. Ljubljana: Študentska založba, 2003.
- Kresal, France:** *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1998.
- Marušič, Branko:** *Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem 1848–1899*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2005.
- Melik, Vasilij:** *Slovinci 1848–1918: razprave in članki*. Maribor: Litera, 2002.
- Melik, Vasilij:** *Volitve na Slovenskem: 1861–1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1965.
- Nežmah, Bernard:** *Časopisna zgodovina novinarstva: na Slovenskem med letoma 1797–1989*. Ljubljana: Študentska založba, 2012.
- Polajnar, Janez; Zajc, Marko:** *Naši in vaši: iz zgodovine slovenskega časopisnega diskurza v 19. in začetku 20. stoletja*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2012.
- Rahten, Andrej:** Primorska razsežnost Vseslovenske ljudske stranke. *Marušičev zbornik: zbornik prispevkov v počastitev 70-letnice prof. dr. Branka Marušiča* (ur. Jasna Fakin Bajec et al.). Nova Gorica: Goriški muzej, 2010, str. 457–472.
- Rojec, Janez:** *Index sacerdotum archidioeceseos Goritiensis: Qui ab anno 1850. Presbyteri ordinati sunt*. Gorica: Narodna tiskarna, 1914.
- Selišnik, Irena:** Vstop množic v polje političnega na prelomu 20. stoletja na Slovenskem. *Historični seminar 12* (ur. Katarina Šter in Mojca Žagar Karer). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016, str. 65–85.
- Vodopivec, Peter:** Kulturni boj. *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992* (ur. Jasna Fischer et al.). Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, str. 66–68.
- Vodopivec, Peter:** O narodnem in političnem organiziranju (1848–1918). *Društvena in klubska kultura v Sloveniji* (ur. Alja Brglez, Barbara Vogrinec). Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo, 2004, str. 33–64.

Zusammenfassung

EIN GEPLANTES ATTENTAT AUF ERZHERZOG JOSEPH FERDINAND?

Eine Episode aus dem Görzer Kulturkampf im Jahr 1912

Der slowenische Teil des Kronlandes Görz und Gradiska war in der Zeit vor dem Ersten Weltkrieg von einem Kulturkampf zwischen dem liberalen und dem katholischen Lager gekennzeichnet. Die politischen Parteien nutzten alle Möglichkeiten, um eine bessere politische Position bzw. Übermacht und Wahlsiege zu erringen. Sie organisierten eigene Vereine, veranstalteten Versammlungen und nutzten auch das Zeitungswesen als wichtige Form der Kommunikation mit der Öffentlichkeit und den Anhängern. Bei der Berichterstattung schenkten die Korrespondenten der Genauigkeit der Informationen, Beweisen und professionellen Standards oft keine Beachtung, denn die Zeitungsartikel, vor allem die politischen, waren Teil der Propaganda mit einem klaren Ziel – die eigene Position zu stärken und gleichzeitig die politischen Gegner anzuschwärzen. In diesen Kontext fällt auch das Geschehen, das sich im Sommer 1912 im Dorf Ročinj im Isonzotal abspielte, wo der Einheimische Anton Ipavec im Zustand der Unzurechnungsfähigkeit angeblich äußerte, dass er ein Attentat auf ein Mitglied der habsburgischen kaiserlichen Familie durchführen werde, nämlich auf Erzherzog Joseph Ferdinand, der im Rahmen eines Autorennens durch die Ortschaft fuhr. Obwohl sich bald herausstellte, dass es keinen realen Hintergrund für ein Attentat gab, wurde Ipavec festgenommen und in das Görzer Untersuchungsgefängnis gebracht, wobei er als Mittäter Josip Kadenaro benannte, einen Pfarrer aus dem benachbarten Vikariat Srednja, der ebenfalls verhaftet wurde. Mit der Einbeziehung des Geistlichen verlagerte sich die Aufmerksamkeit schnell vom zentralen Ereignis auf das Feld des politischen und Kulturkampfes, dessen Kollateralschaden Kadenaro und Ipavec unfreiwillig wurden. Beide zentralen politischen Blöcke versuchten die zwei Genannten dazu zu benutzen, die jeweils andere Seite in der Presse durch den Schmutz zu ziehen und zu beschuldigen, womit das Geschehen ein breiteres Echo im Staat und sogar im Ausland auslöste. Das liberale Lager konzentrierte sich in

der Berichterstattung vor allem auf negative Beschreibungen des Lebensstils und des Heimes des Vikars, was auch zahlreiche nicht überprüfte Andeutungen über seine Spionagetätigkeit und seinen unmoralischen Lebenswandel miteinschloss. Auf der anderen Seite übertrug das katholische Lager in seiner negativen Berichterstattung die Schuld auf Ipavec und verteidigte gleichzeitig den Vikar. Als sich herausstellte, dass das Ereignis nicht die Ausmaße hatte, mit denen die Medien es anfangs verbunden und dargestellt hatten, und Kadenaro freigesprochen wurde, während Ipavec nur eine kürzere Haftstrafe wegen seines Widerstands gegen die Verhaftung bekam, legte sich die Berichterstattung rasch und verstummte. Das dargestellte Ereignis bietet einen interessanten Einblick in die politische Kultur und die ideologischen Kämpfe zu Beginn des 20. Jahrhunderts.

Schlagwörter: Kulturkampf, Goriška in Gradiška/Görz und Gradiska, Ročinj, Attentatsversuch, Erzherzog Joseph Ferdinand